

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtıq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtıq jýrnal №2 (65)-2021

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылмалар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒСБК 30.05.2013 ж.
№894 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - Қазақстанның еңбек сіңірген
қайраткері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Казиев З.Ғ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. – PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қоныс В.Т. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрғазин Б.Қ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қызылорда)

Редактор – Колтубаева Г.Б.
Беттеуші – Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Нұр-Сұлтан қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Конституциялық және әкімшілік құқық Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА, Б.Қ. НҰРҒАЗИНОВ

Қазақстан Республикасында норма шығару процесін
цифрландыруды ұйымдастырушылық-құқықтық
қамтамасыз ету 13

Р.С. МЕЛЬНИК Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер
және әкімшілік акт: Қазақстан Республикасының
Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі және оның
мемлекеттік көрсетілетін қызметтер саласына әсері..... 25

Г.А. ҚУАНАЛИЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ,
Н. СӘУЛЕН АҚШ практикасындағы конституциялық
түсіндіру тәсілдері 34

Р.Ғ. НҰРМАҒАМБЕТОВ Қоғамдық қатынастарды
конституциялық реттеу пәрменділігінің тиімділігін
арттыру мәселесіне 46

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Т.Т. ШИКТЫБАЕВ Деликттік және басқа да
құқықтық қатынастарда әлсіз тарапты қорғаудың
дүниетанымдық табиғаты мен әлеуметтанулық мәні..... 53

Ж.О. ТІЛЕМБАЕВА Жасанды интеллектті
құқықтық реттеудің кейбір тәсілдері туралы 61

А.К. ҚАЛДЫБАЕВ, Ж.Б. ЖҰМАҒАЛИЕВА
Коммерциялық ұйымдарда шешімдер және мәмілелерді
нотариалды түрде куәландыру рейдерлік басып
алудан қорғау элементі ретінде..... 75

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

Р.Қ. СӘРПЕКОВ, С.М. РАХМЕТОВ Мемлекеттік
сатып алу саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы
іс-қимылдың қылмыстық-құқықтық шаралары..... 86

С.С. ҚАРЖАУБАЕВ «Қылмыс», «қылмыстық
теріс қылық», «әкімшілік құқық бұзушылық»
ұғымдарының арақатынасы туралы мәселеге 94

Д.А. ФИНК Адвокаттың - қорғаушының сұрау
салуы іс бойынша ақпарат алу құралы ретінде..... 102

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

М.А. СӘРСЕМБАЕВ Автомобиль өнеркәсібі
зауыттарының қазақстандық және халықаралық
құқық тұрғысындағы қазіргі кездегі мәселелері..... 108

Е.В. КРАВЧЕНКО, Б. ШЛОЕР Неміс құқығындағы
Nasciturus 115

Құқықтық мониторинг

С.И. КЛИМКИН, Ә.Ғ. ҚАЗБАЕВА «Кешенді
кәсіпкерлік лицензиясы (франчайзинг) туралы»
Қазақстан Республикасының Заңының тиімділігі
мәселесіне (НҚА балама мониторингінің нәтижесі)..... 124

К.Е. ИСМАГУЛОВ, Е.К. АХМЕТОВ «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасы Заңының тиімділігі мәселесіне (заңнама мониторингі).....	134
А.Е. БЕКТЕНОВ, Н.Н. ОМАРОВА Жәбірленушілерге өтемақы қоры: кемшіліктері мен артықшылықтары	142
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Н.М. ПРИМАСHEB Норма шығармашылық процесс және ғылыми лингвистикалық сараптама: сапалық өзара байланыс мәселелері	151
Қ.А. АЙНАБАЕВА Заң техникасы қағидаларын сақтаудың маңыздылығы жайында	159
Жас ғалым мінбері	
С.Б. КӨШЕРБАЕВ Ар-намыс пен қадір қасиетті, іскерлік беделді құқықтық қорғаудың заманауи әдістері мен құқық бұзушылықтың алдын-алу шаралары.....	165
А.М. НЕМЕРЕБАЕВА Жергілікті өзін-өзі басқару органдары және азаматтық қоғам азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуының ұйымдастырушылық-құқықтық нысандары ретінде	173
Б.Т. АБУЛКАИРОВА Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 136-бабын жетілдіру қажеттілігі туралы мәселеге	181
Е.Б. АХМЕТОВ, А.Н. ОСПАНОВА «Ауыл әкімдерінің сайланбалығы - Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды одан әрі демократияландыру және қалыптастыру процесі» «Қазақстан Республикасындағы заң жобалау қызметін ғылыми қолдау» тақырыбы бойынша ғылыми-зерттеу нәтижелерін апробациялау.....	191
Б.А. ШАЙЗАДАЕВ, С.И. КӨПЖАСАРОВА Келісу комиссиясы еңбек дауларын шешудің соттан тыс тәсілі ретінде	201
Б.Г. ҚҰЖАТОВ Энергетикалық хартияға шарттағы әділеттілік пен теңдік режимі стандартының мәселелері	209
Г.Н. РАХИМОВА Сотталғандарды қоғамдық жұмыстарға тартуды ұйымдастырудың құқықтық негіздері.....	217
Г.Н. НҰРАХМЕТОВА Қорғаншылар мен қамқоршылардың Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жауапкершілігі	224
Библиография	
«Правовой мониторинг. Научно-практическое пособие / Под ред. д.ю.н., проф., засл. деятеля науки РФ Ю.А. Тихомирова и к.ю.н. Д.Б. Горохова. – М.: ИД «Юриспруденция», 2009. – 416 с.» атты кітапқа рецензия.....	233

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №2 (65)-2021

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по юридическим наукам (Приказ ККСОН МОН РК №894 от 30.05.2013 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – Заслуженный деятель Казахстана (Нур-Султан, Казахстан) – (председатель)
Абайдылиев Е.М. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M (Нур-Султан, Казахстан)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Казиев З.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Каирбаева Л.К. – PhD (Нур-Султан, Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M (Нур-Султан, Казахстан)
Конусова В.Т. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Кулабаева Ж.О. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск, Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек, Кыргызстан)

Редактор – Колтубаева Г.Б.
Верстка – Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке на учет СМИ № 17761-Ж от 25.06.2019 г. Комитета информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан (Первичная постановка на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000, г. Нур-Султан, пр. Кабанбай батыра, 19, блок С, каб. 306, тел. 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции	9
Конституционное и административное право Л.Т. ЖАНУЗАКОВА, Б.К. НУРГАЗИНОВ Организационно-правовое обеспечение цифровизации нормотворческого процесса в Республике Казахстан	13
Р.С. МЕЛЬНИК Государственные услуги и административный акт: Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан и его влияние на сферу государственных услуг	25
Г.А. КУАНАЛИЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ. Н. САУЛЕН Способы конституционного толкования в практике США	34
Р.Г. НУРМАГАМБЕТОВ К вопросу о повышении эффективности действенности конституционного регулирования общественных отношений	46
Гражданское и гражданско-процессуальное право Т.Т. ШИКТЫБАЕВ Мироззренческая природа и социологическая сущность защиты слабой стороны в деликтных и иных правоотношениях	53
Ж.У. ТЛЕМБАЕВА О некоторых подходах к правовому регулированию искусственного интеллекта	61
А.К. КАЛДЫБАЕВ, Ж.Б. ЖУМАГАЛИЕВА Нотариальное удостоверение решений и сделок в коммерческих организациях как элемент защиты от рейдерского захвата	75
Уголовное право и уголовный процесс Р.К. САРПЕКОВ, С.М. РАХМЕТОВ Уголовно-правовые меры противодействия коррупции в сфере государственных закупок	86
С.С. КАРЖАУБАЕВ К вопросу о соотношении понятий «преступление», «уголовный проступок», «административное правонарушение»	94
Д.А. ФИНК Запрос адвоката-защитника как средство получения информации по делу	102
Международное право и сравнительное правоведение М.А. САРСЕМБАЕВ Проблемы заводов автомобильной промышленности на современном этапе в свете казахстанского и международного права	108
Е.В. КРАВЧЕНКО, Б. ШЛОЕР Nasciturus в немецком праве	115
Правовой мониторинг С.И. КЛИМКИН, А.Г. КАЗБАЕВА К вопросу об эффективности Закона Республики Казахстан «О комплексной предпринимательской лицензии (франчайзинге)» (результат альтернативного мониторинга НПА)	124

СОДЕРЖАНИЕ

К.Е. ИСМАГУЛОВ, Е.К. АХМЕТОВ К вопросу об эффективности Закона Республики Казахстан «Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан» (мониторинг законодательства)	134
А.Е. БЕКТЕНОВ, Н.Н. ОМАРОВА Фонд компенсации потерпевшим: недостатки и преимущества.....	142
Из практики законотворчества на государственном языке	
Н.М. ПРИМАШЕВ Нормотворческий процесс и научная лингвистическая экспертиза: проблемы взаимодействия по качеству	151
К.А. АЙНАБАЕВА О важности соблюдения правил юридической техники.....	159
Трибуна молодого ученого	
С.Б. КОШЕРБАЕВ Современные методы правовой защиты чести, достоинства и деловой репутации и меры по предупреждению правонарушений.....	165
А.М. НЕМЕРЕБАЕВА Местные органы самоуправления и гражданское общество - как организационно-правовые формы участия граждан в управлении делами государства	173
Б.Т. АБУЛКАИРОВА К вопросу о необходимости совершенствования статьи 136 Уголовного кодекса Республики Казахстан	181
Е.Б. АХМЕТОВ, А.Н. ОСПАНОВА Апробация результатов научного исследования на тему: «Научное обеспечение законопроектной деятельности в Республике Казахстан» по вопросам выборности сельских акимов - процесс дальнейшей демократизации и становления местного самоуправления в Казахстане.....	191
Б.А. ШАЙЗАДАЕВ, С.И. КОПЖАСАРОВА Согласительная комиссия – как внесудебный способ разрешения трудовых споров.....	201
Б.Г. КУЖАТОВ Проблемы стандарта справедливого и одинакового режима в договоре к Энергетической хартии	209
Г.Н. РАХИМОВА Правовые основы организации привлечения осужденных к общественным работам.....	217
Г.Н. НУРАХМЕТОВА Ответственность опекунов и попечителей в соответствии с законодательством Республики Казахстан	224
Библиография	
Рецензия на книгу «Правовой мониторинг. Научно-практическое пособие / Под ред. д.ю.н., проф., засл. деятеля науки РФ Ю.А. Тихомирова и к.ю.н. Д.Б. Горохова. – М.: ИД «Юриспруденция», 2009. – 416 с.	233

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №2 (65)-2021

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute
of Legislation and Legal information
of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed
on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic
scientific results of dissertations on legal
sciences (Order CCES MES RK №894
from 05.30.2013)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – Honored Personality
of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan) –
(Chairman)
Abaydeldinov E.M. – d.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Murumcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Malinowski V.A. – d.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Kaziyeu Z.G. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kairbaeva L.K. – PhD (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Konusova V.T. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Nurgazinov B. K. – c.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – PhD
(Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Nur-Sultan,
Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk,
Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek,
Kyrgyzstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**

Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media
№17761-G from 25.06.2019 from
the Information Committee of the Ministry
of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan
(Number and date of primary registration
№6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000,
Nur-Sultan, Kabanbay-batyr ave., 19,
block C, office 306, tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

L.T. ZHANUZAKOVA, B.K. NURGAZINOV

Organizational and legal support of digitalization
of regulatory process in the Republic of Kazakhstan 13

R.S. MELNYK Public services and administrative act:

Administrative procedural and process-related code of the
Republic of Kazakhstan and its impact on the public services
sphere 25

G.A. KUANALIYEVA, D.B. MAKHAMBETSALIYEV,
N. SAULEN Ways to interpret the constitution in the U.S.
practice 34

R.G. NURMAGAMBETOV On increasing the efficiency
of the constitutional regulation of public relations 46

Civil and Civil Procedure Law

T.T. SHIKTYBAYEV Worldview nature and sociological
essence of protection of the weak side in tort and other legal
relations 53

Zh.U. TLEMBAYEVA Some approaches to the legal
regulation of artificial intelligence 61

A.K. KALDYBAYEV, Zh.B. ZHUMAGALIYEVA
Notarial authentication of resolutions and transactions
in commercial companies as the element of protection
against forcible takeover 75

Criminal law and Criminal procedure

R.K. SARPEKOV, S.M. RAKHMETOV Criminal
law measures against corruption in the field of public
procurement 86

S.S. KARZHAUBAYEV On correlation of the
concepts of «crime», «criminal offense», «administrative
offense» 94

D.A. FINK Defense attorney request as the means
of obtaining information on the case 102

International law and Comparative law

M.A. SARSEMBAYEV Current problems of plants
in the automotive industry in the light of Kazakhstani
and international law 108

E. KRAVCHENKO, B. SCHLOER Nasciturus
in german law 115

Legal monitoring

S.I. KLIMKIN, A.G. KAZBAYEVA On the
effectiveness of the law of the Republic of Kazakhstan
«On the complex entrepreneurial license (franchising)»
(the result of alternative monitoring of RLA) 124

CONTENT

K.E. ISMAGULOV, Y.K. AKHMETOV On the effectiveness of the law of the Republic of Kazakhstan «On the defense and the armed forces of the Republic of Kazakhstan» (monitoring of legislation)	134
A.Y. BEKTENOV, N.N. OMAROVA Victims' compensation fund: disadvantages and advantages	142
From the lawmaking practice in the official language	
N.M. PRIMASHEV Rulemaking process and scientific linguistic expertise: problems of interaction on the quality issues	151
K.A. AINABAYEVA On the importance of following the rules of legal writing	159
Young researchers' tribune	
S.B. KOSHERBAYEV Modern methods of legal protection of honor, dignity and business reputation and measures for offense prevention	165
A.M. NEMEREBAEVA Local self-government bodies and civil society as organizational and legal forms of participation of citizens in the government of the state	173
B. ABULKAIROVA To the question of the need to improve article 136 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan	181
Y.B. AKHMETOV, A.N. OSPANOVA Approbation of the results of academic research on the topic: «Academic support of legislative activity in the Republic of Kazakhstan in the sphere of electability of rural akims - the process of further democratization and formation of local self-government in Kazakhstan	191
B.A. SHAIZADAEV, S.I. KOPZHASSAROVA Conciliation commission as an out-of-court way for labor disputes resolution	201
B. KUZHATOV The problems of fair and equitable treatment standard in the Energy charter treaty	209
G.N. RAKHIMOVA Legal basis for involvement of convicts in community service	217
G.N. NURAKHMETOVA Responsibility of guardians and trustees in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan	224
Bibliography	
Review of the book «Legal monitoring. Academic and practical manual / ed. by doctor of juridical science Yu.A.Tikhomirov and candidate of juridical science D.B. Gorokhov. - M.: Publishing House «Jurisprudence», 2009. - 416 p.	233

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА НОРМА ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Лейла Тельманқызы Жанұзақова

Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институты, конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің бас ғылыми қызметкері, «Тұран» университетінің құқық ФЗИ директорының орынбасары, заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. e-mail: zhanleila@mail.ru

Бағдат Қабылқадырұлы Нұрғазин

Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің басшысы, заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ. e-mail: nurgazinov@list.ru

Аннотация. Мақалада қазіргі уақытта мемлекеттік басқаруды дамытудың өзекті трендтерінің бірі ретінде Қазақстан Республикасындағы норма шығару процесін цифрландыру мәселелері қарастырылады. Авторлар осы мәселе бойынша заңгер ғалымдардың көзқарастарының қысқаша мазмұны бар заманауи ғылыми әдебиеттерді зерттеді, заң шығаруды құқықтық реттеуді цифрландыру бойынша Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасының тәжірибесін көрсетті.

Жұмыста нормативтік құқықтық актілерді дайындау, талқылау, қабылдау, жариялау, оларды жүйелеу және есепке алу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану мәселелерін регламенттейтін ұлттық заңнама нормаларына талдау жүргізілді.

«Ашық нормативтік құқықтық актіле» порталында орналастырылатын нормативтік құқықтық актілер жобаларын жария талқылау мәселелеріне ерекше назар аударылды. Жария талқылау үшін орналастырылған «Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің жылдығына байланысты рақымышылық жасау туралы» заң жобасының нақты мысалында азаматтардың жария талқылаудағы белсенділігінің төмендігі, талқылау мерзімдерінің жеткіліксіздігі, азаматтарға ашық НҚА сайтында жобаны орналастыру туралы хабарламаның жоқтығы, әзірлеуші мемлекеттік органдар тарапынан талқылауға формалды көзқарас, енгізілген ұсыныстарды есепке алудың нақты тетігінің болмауы және басқалар сияқты заң жобаларын жария талқылаумен байланысты кемшіліктер көрсетілген.

Осыған байланысты «Құқықтық актілер туралы» заңда нормативтік құқықтық актілердің жобаларын жария талқылау үшін ең төменгі және ең жоғары мерзімдерді бекіту ұсынылады, азаматтарға арналған мобильдік қосымшаны әзірлеу туралы, талқылаудағы азаматтардың белсенділігінің төмен болу себептерін зерделеу туралы 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат Тұжырымдамасы жобасының ережелері оң бағаланады.

Елде қабылданған норма шығару процесін ұйымдық-құқықтық қамтамасыз ету жөніндегі шараларды атай отырып, нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу сәтінен бастап қабылданғанға дейін, ұсынымдар енгізу және Әділет министрлігінің, Премьер-Министр Кеңсесінің, Президент Әкімшілігінің сарапшылары мен Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының әкімшілендіруді жүзеге асыру мүмкіндігімен оларды дайындау қозғалысының электрондық жүйесін әзірлеу туралы мәселе қойылып отыр.

Түйін сөздер: цифрландыру, норма шығару процесі, цифрлық құқық, электрондық нысан, электрондық жеткізгіш, жария талқылау, нормативтік құқықтық акт.

ЦИФРОВИЗАЦИИ НОРМОТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жанузакова Лейла Тельмановна

Главный научный сотрудник Отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, заместитель директора НИИ права университета «Туран», доктор юридических наук, профессор Республика Казахстан, г. Алматы; e-mail: zhanleila@mail.ru

Нургазин Багдат Кабылкадырович

Руководитель Отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, кандидат юридических наук, Республика Казахстан, г. Нур-Султан; e-mail: nurgazinov@list.ru

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы цифровизации нормотворческого процесса в Республике Казахстан, как одного из актуальных трендов развития государственного управления в настоящее время. Авторами изучена современная научная литература с кратким изложением взглядов ученых-юристов по данной проблеме, показан опыт Российской Федерации и Республики Беларусь по цифровизации правового регулирования правотворчества.

В работе проведен анализ норм национального законодательства, регламентирующего вопросы использования информационно-коммуникационных технологий в процессе подготовки, обсуждения, принятия, опубликования нормативных правовых актов, их систематизации и учета.

Особое внимание уделено вопросам публичного обсуждения проектов нормативных правовых актов, размещаемых на портале «Открытые нормативные правовые акты». На конкретном примере размещенного для публичного обсуждения проекта Закона «Об амнистии в связи с тридцатилетием Независимости Республики Казахстан» показаны, такие недостатки, связанные с публичным обсуждением законопроектов, как низкая активность граждан в публичном обсуждении, недостаточные сроки для обсуждения, отсутствие уведомления граждан о размещении проекта на сайте открытых НПА, формальный подход к обсуждению со стороны государственных органов-разработчиков, отсутствие реального механизма учета внесенных предложений и другие.

В этой связи рекомендуется в Законе «О правовых актах» закрепить минимальный и максимальный сроки для публичного обсуждения проектов нормативных правовых актов, положительно оцениваются положения проекта Концепции правовой политики до 2030 года о разработке мобильного приложения для граждан, об изучении причин низкой активности граждан в обсуждении.

Отмечая принятые в стране меры по организационно-правовому обеспечению цифровизации нормотворческого процесса, ставится вопрос о разработке электронной системы движения подготовки нормативных правовых актов с момента их разработки до принятия, с возможностью внесения рекомендаций и осуществления администрирования экспертами из Министерства юстиции, Канцелярии Премьер-Министра, Администрации Президента и депутатами Парламента Республики Казахстан.

Ключевые слова: цифровизация, нормотворческий процесс, цифровое право, электронная форма, электронный носитель, публичное обсуждение, нормативный правовой акт.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL SUPPORT OF DIGITALIZATION OF REGULATORY PROCESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Zhanuzakova Leila Telmanovna

Chief researcher of the Department of constitutional, administrative legislation and public administration of the Institute legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan, Deputy Director of the research Institute of law of the University «Turan», doctor of law, professor Republic of Kazakhstan, Almaty; e-mail: zhanleila@mail.ru

Nurgazinov Bagdad Kabylkadyrovich

Head of the Department of constitutional, administrative legislation and public administration of the Institute of legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan, candidate of law, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: nurgazinov@list.ru

Abstract. *The article discusses the issues of digitalization of the rule-making process in the Republic of Kazakhstan as one of the current trends in the development of public administration at present. The authors studied modern scientific literature with a summary of the views of legal scholars on this issue, shows the experience of the Russian Federation and the Republic of Belarus in the digitalization of legal regulation of lawmaking.*

The paper analyzes the norms of national legislation governing the use of information and communication technologies in the process of preparation, discussion, adoption, publication of regulatory legal acts, their systematization and accounting.

Particular attention is paid to the issues of public discussion of draft regulatory legal acts posted on the portal “Open regulatory legal acts”.

A specific example of the draft Law “On Amnesty in Connection with the Thirtieth Anniversary of the Independence of the Republic of Kazakhstan” posted for public discussion shows such shortcomings associated with the public discussion of draft laws as low activity of citizens in public discussion, insufficient time for discussion, lack of notification of citizens about the placement of the project on the website of open regulatory legal acts, a formal approach to the discussion on the part of government agencies-developers, the absence of a real mechanism for taking into account the proposals made, and others.

In this regard, it is recommended in the Law “On Legal Acts” to establish the minimum and maximum terms for public discussion of draft regulatory legal acts, the provisions of the draft Concept of Legal Policy until 2030 on the development of a mobile application for citizens, on studying the reasons for the low activity of citizens in the discussion are positively assessed.

Noting the measures taken in the country for the organizational and legal support of digitalization of the rule-making process, the question is raised about the development of an electronic system for the preparation of regulatory legal acts from the moment of their development to adoption, with the possibility of making recommendations and administering by experts from the Ministry of Justice, the Office of the Prime Minister, the Administration President and deputies of the Parliament of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: *digitalization, rule-making process, digital law, electronic form, electronic media, public discussion, regulatory legal act.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2021_65_2_13

Кіріспе. Қазақстан Республикасы 30 жыл ішінде тұрақты экономика құрып, әлеуметтік салада, саясатта, мәдениетте және цифрландыру аясында белгілі шындыққа қол жеткізді. Бүгінде цифрландыру экономика дамуының негізгі трендтерінің біріне ай-

налды. Цифрлық технологияларды дамыту бүкіл Еуразиялық экономикалық кеңістіктің басымдығы деп аталады. Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы әзірленді, ол республикадағы технологиялардың қарқынды өсуінің және қызметтер көрсетудің элек-

трондық форматына қайта бағдарлануының негізі болуға тиіс.

Қазақстан Республикасындағы норма шығару процесіне байланысты маңызды мәселелердің бірі оны цифрландыру процесі болып табылады. Қазақстан 2050 жылға қарай әлемнің бәсекеге қабілетті отыз елінің қатарына кіруге ұмтылуда. Осы өршіл мақсатқа қол жеткізу үшін елде жаңа инновациялық даму және жеделдетілген технологиялық жаңарту саясаты іске асырылуда.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында мемлекеттік органдар «нақты уақыт режимінде азаматтардың ескертулері мен ұсыныстарын есепке алу және жедел ден қою үшін қазіргі заманғы цифрлық технологияларды қолдануы тиіс» деп атап өтілді [1].

Осыған байланысты мемлекеттік басқаруды дамытудың өзекті трендтерінің бірі құқықтық жүйені жетілдіруде ақпараттық технологияларды пайдалану болып табылады. Айта кету керек, бұл мәселелер соңғы жылдары кең ғылыми талқылау тақырыбына айналды. Ғалымдардың еңбектерінде құқықты және оның институттарын цифрландыру тұрғысынан трансформациялау процесі зерттелуде, заң ғылымында «цифрлық құқық» [2-4], «цифрлық конституциялық құқық» [5], «цифрлық конституция» [6], «цифрлық құқықтар», «цифрлық конституциялық құқықтар» [7; 8], «цифрлық заң» [9], «цифрлық конституционализм» [10] және т. б. сияқты жаңа санаттар пайда болады. «Цифрлық құқықтар» қазақстандық заңнамада да көрініс тапты¹.

Профессор Т.Я. Хабриеваның пікірінше, жалпыға бірдей цифрландыру қарқынының дамуы әлеуметтік өмірдің әртүрлі салаларында, оның ішінде құқықтық қоғамдық өмір процестерінде жаңа шындықтың басталуы туралы айтуға мүмкіндік береді. Шын мәнінде, құқық цифрлық шындық сынақтарына тап болады [11].

Бұл сын-қатерлер қазіргі құқық ғылымында норма шығару процесін цифрландыру проблемасына ерекше назар аударылуына алып келеді [12-14].

В.А. Шаршун нормашығармашылық қызметке ақпараттық технологияларды енгізу саласында екі негізгі бағыт ерекшеленеді

деп пайымдайды: нормашығармашылық қызметті ақпараттық-құқықтық қамтамасыз етуді цифрландыру және нормашығармашылық процесті цифрландыру. Бұл ретте «норма шығармашылық қызметті ақпараттық-құқықтық қамтамасыз етудің мақсаты ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, өзектілендіру процестерін ұйымдастыру да, сондай-ақ ақпарат ауқымын ұйымдастыру да, нормативтік құқықтық актілерді дайындау үшін оны уақтылы ұсынуды қамтамасыз ету болып табылады» [14, 18-б.].

Қазақстанда құқықтың цифрландыру элементтері 90-шы жылдары әртүрлі мемлекеттік органдарда компьютерлерді пайдаланудың басталуымен енгізіле бастады, олар мәтіндерді теруге және басып шығаруға ғана емес, оларды өзгертуге және сақтауға мүмкіндік бере отырып, дәстүрлі баспа құрылғыларын (жазу машинкаларын) алмастыра бастады. Бұл сондай-ақ нормативтік құқықтық актілердің жобаларын дайындауға да қатысты болды. WINDOWS операциялық жүйесі мен Интернеттің ғаламдық ақпараттық желісінің пайда болуымен құқық пен заң шығару процесін цифрландыру процесі жедел қарқынмен жүрді.

Жаңа шындықтарда «қазіргі заманғы құқық пен Конституция нормативтік жүйелер және мәтіндік құжаттар ретінде әлдеқашан цифрлық форматқа көшірілген, ресми ақпарат көздерінде (құқықтық ақпарат порталы) таратудың және сақтаудың электрондық нұсқалары бар» [10, 94-б.].

«Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы нормативтік құқықтық акт ұғымын бере отырып, оны «қағаз жеткізгіштегі жазбаша ресми құжат» ретінде ғана емес, «белгіленген нысандағы оған ұқсас электрондық құжат» ретінде де айқындайды (1-баптың 15) тармақшасы), Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің эталондық бақылау банкі «қағаз жеткізгіштегі нормативтік құқықтық актілердің жиынтығы» ретінде ғана емес, «электрондық құжат нысанындағы нормативтік құқықтық актілердің электрондық жүйесі» ретінде де, олар туралы мәліметтер Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің мемлекеттік тізіліміне енгізілді. Құқықтық актінің электрондық нысанын көрсету және электрондық жеткізгіш осы Заңның нормативтік құқықтық актілерді жасау, жариялау, мемлекеттік есепке алу, заңнаманы жүйелеу

¹ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 25 маусымдағы № 347-VI Қазақстан Республикасының Заңы // ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2020. - № 12. – 61-құжат

процесін реттейтін басқа да баптарында қамтылған (37-баптың 2-тармағының 2-абзацы, 53-баптың 3-тармағы, 66-баптың 1) және 2) тармақшалары)².

Осыны негізге ала отырып, цифрландыру қазақстандық норма шығару процесінің парадигмасын өзгертуді сөзсіз талап етеді. Мысалы, Ресей бизнес-ахуалды жақсарту үшін қолданыстағы құқықтық жүйені цифрландыруға қадамдар жасауда. 2017 жылдың қараша айында Ресей Федерациясы Үкіметінің төрағасына Ресей Федерациясы Үкіметінің жобалау қызметі департаменті заң шығару және құқық қолдануды цифрландыру бойынша ұсыныстармен хат жолдады. Жоба авторларының бірі А. Слепневтің хатында осы саладағы негізгі проблемалар белгіленген: ескірген, ашық емес және артық реттеу, құқықтық нормаларды екіұштылықпен түсіндіру мүмкіндігі, істерді қараудың ұзақ мерзімдері және сыбайлас жемқорлық, оларды цифрлық технологиялар есебінен және Францияның тәжірибесі бойынша шешу ұсынылады.

Ресей Федерациясы Президентінің 2020 жылғы 21 шілдедегі № 474 Жарлығымен елдің «серпінді дамуын» қамтамасыз етуге арналған Ресей Федерациясының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған ұлттық даму мақсаттарының қатарында «цифрлық трансформация» белгіленген, ол «цифрлық мақсаттарға» қол жеткізуді көздейді: а) экономика мен әлеуметтік саланың, оның ішінде денсаулық сақтау мен білім берудің, сондай-ақ мемлекеттік басқарудың «цифрлық жетілуіне» қол жеткізу; б) электронды түрде қол жетімді жаппай әлеуметтік маңызды қызметтердің үлесін 95 пайызға ұлғайту; в) «Интернет» ақпараттық-телекоммуникациялық желісіне кең жолақты қолжетімділік мүмкіндігі қамтамасыз етілген үй шаруашылықтары үлесінің 97 пайызға дейін өсуі; г) Ақпараттық технологиялар саласындағы отандық шешімдерге салымдарды 2019 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда төрт есе ұлғайту³.

Сонымен бірге, бұл жарлықта цифрлық құқықтық кеңістік туралы, азаматтардың саяси қатысуының цифрлық нысандарын кеңейту, цифрлық құқықтық коммуникация және қоғамдық және жеке құқықта цифрлық құқықтарды жүзеге асырудың салалары мен

кепілдіктерін кеңейту туралы ештеңе айтылмаған, дегенмен бұл цифрлық трансформацияның маңызды салалары болып табылады, бірақ бұны ұмытпау керек [10, 90-б.].

Шешуді талап ететін ұқсас проблемалар Қазақстанда цифрландыру жағдайында қазақстандық норма шығаруды өзгерту қажеттілігінің болмысы мен үрдістерін ескере отыра бар. Осыған байланысты тиісті қадамдар жасалды.

2015 жылы Қазақстан Республикасының үшінші «Ақпараттандыру туралы» Заңы қабылданды, ол ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік басқарудың негізгі міндеттерін айқындады: ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту; «электрондық үкіметті» және «электрондық әкімдікті» дамыту; цифрлық сауаттылықты арттыру; Қазақстан Республикасының ақпараттандыру саласындағы заңнамасын жетілдіру және т.б. (5-бап)⁴

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» ҚР Заңы нормативтік құқықтық актілердің халық үшін қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған. Үкіметтің құзыретіне ашық деректердің интернет-порталында орналастырылатын мемлекеттік органдардың ашық деректерінің бірыңғай тізбесін бекіту жатқызылған, оларға нормативтік құқықтық актілер және олардың жобалары жатқызылған (6-1-баптың 3) тармақшасы). НҚА-ны қоса алғанда, ашық ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету тәсілдері ақпаратты ақпарат иеленушінің интернет-ресурсында, сондай-ақ «электрондық үкімет» веб-порталының тиісті құрамдастарында орналастыру болып табылады (10-баптың 6), 7) тармақшалары).

Заң ақпарат иеленушілерді мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарында норма шығармашылығы қызметі туралы ақпаратты: қабылданған нормативтік құқықтық актілердің тізбесін; әзірленетін нормативтік құқықтық актілер жобаларының мәтіндерін түсіндірме жазбаларымен (олар болған кезде) және оларға салыстырма кестелерімен (нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер және (немесе) толықтырулар енгізілген жағдайларда), ғылыми сараптамалардың қорытындыларын және жеке кәсіпкерлік субъектілерінің сараптамалық қорытындыларын (олар болған кезде), оларды жария талқылаудың аяқталғаны туралы есептер-

² «Құқықтық актілер туралы» 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V Қазақстан Республикасының Заңы //ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2016. - № 7-І.-46-құжат

³ О национальных целях развития Российской Федерации на период до 2030 года: Указ Президента Российской Федерации от 21 июля 2020 г. N 474 // Официальный интернет-портал правовой информации, <http://www.pravo.gov.ru>.

⁴ «Ақпараттандыру туралы» 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Қазақстан Республикасының Заңы //ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2015. - № 22-V.-155-құжат

мен бірге орналастыруға міндеттейді; халықты нормативтік құқықтық актілердің жобаларына жария талқылаулар өткізу мерзімдері туралы хабардар етуге бағытталған ақпараттық хабарларды, баспасөз релиздерін; Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекеттік қызметке кіру тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық актілер; мемлекеттік қызметтер көрсету стандарттары, мемлекеттік қызметтер көрсету тәртібін айқындайтын заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер; мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері; (16-б. 3-т. 2), 5), 6), 9) тармақшалары).

Мемлекеттік органдар болып табылмайтын мемлекеттік мекемелердің және квазимемлекеттік сектор субъектілерінің интернет-ресурстарында тиісінше нормативтік құқықтық актілер, олардың қызметін реттейтін нормативтік құжаттар орналастырылуға тиіс. Бұл ретте нормативтік құқықтық актілерге интернет арқылы, сондай-ақ «электрондық үкіметтің» веб-порталы арқылы тегін қол жеткізу қамтамасыз етіледі (16-баптың 7-т. 5) тармақшасы, 8-т. 6) тармақшасы, 16-т.).

Әзірлеуші мемлекеттік органдардың НҚА жобаларын ашық нормативтік құқықтық актілердің интернет-порталына тиісті құжаттарды қоса бере отырып, оларды мүдделі мемлекеттік органдарға жария талқылау үшін келісуге жібергенге дейін міндетті түрде орналастыруы туралы осыған ұқсас норма Заңның 17-бабының 4-тармағында көзделген⁵.

Салыстыру ретінде Беларусь Республикасында интернетте «Беларусьтің құқықтық форумы» сайтында немесе мемлекеттік органдардың сайттарында жария талқылау мақсатында орналастырылатын нормативтік құқықтық актілердің жобаларын жариялау мәселелері «Нормативтік құқықтық актілер туралы» БР Заңымен реттеледі (7-баптың 1-тармағы)⁶.

Қазақстан Республикасының «Құқықтық актілер туралы» Заңы шеңберінде Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрінің 2016 жылғы 30 маусымдағы

№ 13974 бұйрығымен бекітілген заң жобалары тұжырымдамаларының жобаларын және нормативтік құқықтық актілердің жобаларын ашық нормативтік құқықтық актілердің интернет-порталында орналастыру және жария талқылау қағидалары әзірленді⁷.

Негізгі бөлім. «Электрондық үкімет» веб-порталында «ашық НҚА» алаңы құрылды (legalacts.egov.kz) қолжетімділігі шектеулі ақпаратты қамтымайтын заң жобалары тұжырымдамаларының жобаларын және нормативтік құқықтық актілердің жобаларын орналастыру үшін жүзеге асырылады. Бұл заң жобаларына әзірленетін тұжырымдамаларды, заңдардың және өзге де нормативтік құқықтық актілердің жобаларын, мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттарының жобаларын және рұқсат беру құжаттарын талқылауға арналған бірыңғай алаң. Әрбір адам осы құжаттар бойынша өз пікірін білдіре алады және сол арқылы оларды пысықтауға қатыса алады. Ашық НҚА әрбір азаматқа мемлекеттік орган мен жоғары тұрған инстанцияларға келісуге барғанға дейін жобамен танысуға мүмкіндік береді. Осының барлығы мемлекеттік органдардың пайдаланушылармен кері байланысын қамтамасыз етуге (түсініктеме беру, дауыс беру арқылы), нормативтік құқықтық актілерді қабылдау мен мазмұнына қатысты қоғамдық пікірді қалыптастыруға және есепке алуға мүмкіндік береді.

«Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» заң орталық мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметтер көрсету тәртібін айқындайтын заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілердің жобаларын «электрондық үкімет» веб-порталында, өздерінің интернет-ресурстарында және (немесе) жергілікті атқарушы органдардың интернет-ресурстарында оларды жария талқылау үшін орналастыру міндетін белгілейді, ол орналастырылған күннен бастап он жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады. Оларға сондай-ақ жария талқылаудың аяқталуы туралы есеп орналастырылады⁸.

Тиісті құқықтық қамтамасыз ету мен ұйымдық-техникалық инфрақұрылымның болуына қарамастан, нормативтік құқықтық

⁵ «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V Қазақстан Республикасының Заңы //ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2015. - № 22-І.-138-құжат

⁶ Закон Республики Беларусь от 17 июля 2018 года № 130-3 «О нормативных правовых актах» // https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_normativnyh_pravovyh_aktah.htm

⁷ «Ашық нормативтік құқықтық актілердің интернет-порталында заң жобалары тұжырымдамаларының жобаларын және нормативтік құқықтық актілердің жобаларын орналастыру және көпшілік талқылауы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрінің 2016 жылғы 30 маусымдағы № 22 бұйрығы. // Егемен қазақстан. – 2016. - 6 тамыз

⁸ «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» 2013 жылғы 15 сәуірдегі № 88-V Қазақстан Республикасының Заңы //ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2013. - № 5-6. – 29-құжат

актілердің, оның ішінде заңдардың жобаларын жария талқылауда өте аз азаматтар қабылдайды. Талдау мемлекеттік қызметтердің көптеген стандарттарын талқылау кезінде олардан бірде-бір ұсыныс түспегенін көрсетті. Алайда, заң жобалары бойынша азаматтардан ұсыныстар мен ескертулер түскен жағдайда да, әзірлеушілер оларды іс жүзінде ескермейді, ал түсіндірілген баптар бойынша олар стандартты жауаптармен шектеледі.

Мысалы, 2021 жылғы ақпанда жария талқылау үшін ашық НҚА порталында орналастырылған «Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің отыз жылдығына байланысты рақымшылық жасау туралы» ҚР Заңының жобасы бойынша жаза мерзімін қысқартуға, сондай-ақ рақымшылық жасауға жататын адамдар санатына қатысты 483 түсініктеме келіп түсті. Заң жобасын әзірлеушінің – ҚР Ішкі істер министрлігінің жауаптары, тіпті толық негізделген ескертулерге де, жазадан босатылатын адамдардың санаты Президенттің тапсырмасына сәйкес айқындалғанына, ал жаза мерзімдерін қысқарту мөлшері «мүдделі мемлекеттік органдардың пікірін ескере отырып» белгіленгеніне, бірақ оны Парламенттің түпкілікті айқындауына байланысты болды⁹. Егер мемлекеттік орган келіп түскен ұсыныстарды ескермейтін болса, жобаның жария талқылауын не үшін өткізу керек?

Бұл проблемаға ашық НҚА порталында орналастырылған 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасының жобасында назар аударылады. Атап айтқанда, «ашық нормативтік құқықтық актілер интернет-порталының әлеуетін дамыту қажеттілігі», «ұсыныстарды есепке алудың нақты тетігінің болмауымен, жобаның жекелеген құрылымдық элементтеріне ғана түсініктеме беру мүмкіндігімен, сайттың ыңғайсыз интерфейсімен байланысты азаматтардың интернет-порталды қабылдамауының себептерін» анықтау атап өтілді. Тұжырымдамада НҚА жобаларын жария талқылаудың қолданыстағы тәртібі «мүдделі мемлекеттік органдарға келісуге жіберілгенге дейін... қабылданатын шешімдердің ашықтығын қамтамасыз етпейтіні» көрсетіледі. Осыған байланысты «әзірлеушілерді актілердің жобаларын мүдделі мемлекеттік органдармен келісілгеннен кейін де интернет-порталда орналастыруға міндеттеу» ұсынылды¹⁰.

Жоғарыда келтірілген мысалда, әзірлеушінің жауаптарына сүйене отырып, жоба тиісті мемлекеттік органдармен келісілгеннен кейін орналастырылды деп болжауға болады. Неліктен мұндай келісімге дейін қоғамдық талқылау болған жоқ?

Сондай-ақ, жарияланған рақымшылық туралы заң жобасында және оны талқылау мерзіміне қатысты көпшілік алдында талқылау туралы есепте айқын сәйкессіздіктерді атап өтуге болады. Сонымен, жобаны құру күні 19 ақпан 2021 ж., қоғамдық талқылаудың аяқталу күні – 5 наурыз 2021 ж., онлайн талқылаудың басталу күні 10 наурыз 2021 ж. 9.00, онлайн талқылаудың аяқталу күні 10 наурыз 2021 ж. 17.00 көрсетілген. Қоғамдық және онлайн талқылаудың айырмашылығы неде болды және бұл жағдайда қоғамдық талқылау онлайн форматта өткізілген жоқ па? Неліктен қоғамдық талқылау және онлайн-талқылау мерзімдерін бөлек анықтау керек? Кем дегенде, осы Заң жобасы үшін және коронавирустық пандемиядан туындаған шектеулі жағдайларда мұндай қажеттілік болған жоқ. Бірақ әдеттегі жағдайда да дәстүрлі БАҚ-та, конференцияларда, семинарларда, азаматтардың өтініштерінде және онлайн-форматта өткізілетін жария талқылау мерзімдері бір болуы және қатар өтуі тиіс. Рақымшылық жасау туралы заң жобасын жария талқылаудың аяқталғаны туралы есеппен танысу осы оғаш сәйкессіздіктерге жауап бермейді. Бұл мемлекеттік органдар тарапынан заң жобаларын жария талқылауға деген формалды көзқарасты білдіреді.

Қазақстан Республикасында 2012 жылы Әділет министрлігі мен Республикалық құқықтық ақпарат орталығы отандық заңнамамен тәулік бойы онлайн және тегін жұмыс істеуге мүмкіндік беретін «Әділет» нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесін құрды. Деректер базасында Қазақстанның орталық және жергілікті мемлекеттік органдарының заңнамалық және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілері ғана емес, сондай-ақ халықаралық қатынастар бойынша актілер, талдамалық құқықтық шолулар орналастырылған; тіркелген жағдайда ғылыми зерттеулер материалдары және өзге де құқықтық ақпарат қолжетімді болады. «Әділет» АҚЖ - дағы нормативтік құқықтық актілер екі тілде: қазақ және орыс тілдерінде, ал жекеле-

⁹ Отчет о публичном обсуждении проекта Закона РК «Об амнистии в связи с тридцатилетием Независимости Республики Казахстан» // <https://legalacts.egov.kz/report?id=7006325>.) қаралған күні: 20.03. 2021ж.

¹⁰ Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат Тұжырымдамасының жобасы <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=7553105#leave-npa-comment>

ген актілер ағылшын тілінде де орналастырылады, үнемі жаңартылып, жүйеленеді. Порталдың жұмыс істеуі келесі мекенжай бойынша жүзеге асырылады: <http://adilet.zan.kz/>

Республикада сондай-ақ құқықтық ақпараттың басқа да құқықтық базалары мен порталдары, оның ішінде ақылы, өтеусіз және аралас негізде: «Zan», «zakon.kz» және басқалары қызмет етеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасын электрондық түрде шоғырландыру және эталондық және анықтамалық ақпаратқа қол жеткізуді ұсыну мақсатында Нормативтік құқықтық актілердің эталондық бақылау банкінің ақпараттық жүйесін және «Әділет» АҚЖ біріктіру негізінде Құқықтық ақпараттың бірыңғай жүйесі (ҚАБЖ) құрылды. Оның мүмкіндіктері көрсетілген ақпараттық жүйелердің кез-келгенінде қажетті құжаттарды іздеуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, тіркелген пайдаланушыларға нормативтік құқықтық актілердің мәтіндеріне түсініктеме беру және бағалау бойынша функционалы енгізілді. ҚАБЖ жұмыс істеуі мына мекенжай бойынша жүзеге асырылады: <http://zan.gov.kz>.

2017 жылғы 12 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 827 қаулысымен отандық экономиканың инвестициялық тартымдылығын арттыру үшін 2018 жылдан 2022 жылға дейінгі мерзімге «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді, онда Цифрлық мемлекетке көшу жөніндегі, оның ішінде «Ашық Үкімет» және «Ашық Парламент» қағидаттарын одан әрі дамыту жөніндегі міндеттер, сондай-ақ «ашық НҚА» платформасына қатысты айқындалды¹¹.

Қазіргі уақытта норма шығару процесін цифрландырудың өзекті міндеті «қағаз құжат айналымын жою және нормативтік құқықтық акт жобасының барлық «қозғалысы» жүретін автоматтандырылған іздеу (ақпараттық) жүйелерін пайдалану арқылы норма шығару процесін автоматтандыруды қамтамасыз ететін мамандандырылған жүйелерді құру [14, 20-б.] болып отыр (құқық шығару бастамасы, сараптама, келісу, құқық шығару органына енгізу және т. б.) [15, 118-б.].

Бұл тұрғыда Беларусь Республикасының тәжірибесі қызығушылық тудырады, онда Ұлттық құқықтық ақпарат орталығы заң

шығару процесін қамтамасыз ету бойынша автоматтандырылған ақпараттық жүйені («заң шығару» ААЖ) құру бойынша жұмысты жүзеге асырады. Оның шеңберінде құқықтық акт жобасының мәтінін дайындау, оны келісу, тиісті сараптамалар жүргізу, құқықтық актіге жария талқылау, бұрыштама қою және қол қою, оны БР құқықтық актілерінің Ұлттық тізіліміне енгізу және ресми жариялау, құқықтық мониторинг жүргізу жүзеге асырылатын болады. Құрылымдық жағынан жүйе бірқатар ішкі жүйелерден тұрады:

- * нормашығармашылық орган,
- * нормашығармашылық қызметті жоспарлау,

* Министрлер Кеңесінің аппаратында, Президент Әкімшілігінде, Ұлттық жиналыста құқықтық актілер жобаларының өтуі,

* құқықтық актілерді Ұлттық тізілімде тіркеу,

- * ресми жариялау¹².

Бірінші кезеңде Беларусь Республикасы Президенті Әкімшілігінің, Үкіметтің және оған бағынатын мемлекеттік органдар мен ұйымдардың, ал кейіннен заң шығару қызметінің барлық басқа субъектілерінің заң шығару қызметін цифрландыру жоспарлануда. «Норма шығармашылық» ААЖ норма шығару процесінің барлық кезеңдері мен сатыларын кешенді автоматтандыруды, оның ішінде қажетті шаблондарды, бағдарламалық құралдарды, мемлекеттік ақпараттық-құқықтық ресурстарды пайдалана отырып, нормативтік құқықтық акт жобасының мәтінін қалыптастыру процесін автоматтандыруды қамтамасыз етеді деп болжануда [14, 20-21-бб.].

Қазақстанда Президент Әкімшілігі Басшысының 2018 жылғы 16 сәуірдегі № 18-01-38.14 бұйрығымен бекітілген «Сыбайлас жемқорлықсыз құқықтық мемлекет» 4-реформасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары шеңберінде заң жобаларын дайындау үдерістері мен институционалдық мүмкіндіктерін жақсарту жолымен «Заңнама сапасын арттыру» 4.1-бастамасын орындау көзделген.

Жоспар қабылданған құқықтық актілерді жоспарлаудан және іске асырудан бастап норма шығару жұмысының барлық сатыларын жетілдіруге бағытталған бірқатар іс-шаралардың орындалуын көздейді.

¹¹ Цифрлық Қазақстан «Мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі – adilet.zan.kz

¹² АИС «Нормотворчество»: как происходит автоматизация нормотворческого процесса в стране // <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2021/january/58377/> қаралған күні: 20.03.2021ж.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарының 61-тармағында «Е-заңнама» ақпараттық жүйесін құру және енгізу көзделген.

«Е-заңнама» жүйесінің мақсаты мемлекеттік органдар жүргізетін заңнаманың салаларына/кіші салаларына кешенді талдаудың (мониторингтің) тиімділігін арттыру, қолданыстағы және әзірленетін нормативтік құқықтық актілердің мониторингі мен құқық қолдану сапасын арттыру, норма шығару процестерін жақсарту және оңтайландыру болып табылады. «Е-заңнама» ақпараттық жүйесінің көмегімен мемлекеттік органдардың интернет-ресурстары мен деректер базасынан келіп түсетін елеулі цифрлық деректерді оларды интеграциялау арқылы өңдеу жоспарлануда. Бұдан әрі осы жүйеге жасанды интеллект – роботты қосу жоспарланып отыр, ол мемлекеттік органның сұрау салуы бойынша келіп түсетін талдамалық деректерді өңдейтін және әзірлеуші органға нормативтік құқықтық актілердің жобасын дайындау үшін қажетті дайын нәтиже беретін болады. Сондай-ақ 2016 жылы «Әділет» жүйесінің платформасында құрылған мемлекеттік органдардың талдамалық және әлеуметтік зерттеулерінің бірыңғай дерекқоры пайдаланылатын болады¹³.

2021 жылғы 12 наурызда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне норма шығаруды жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Аталған заңды әзірлеу қажеттілігі бизнес ахуалды жақсарту, әкімшілік кедергілерді азайту, заңнаманың тиімділігін бағалау мен болжау, сондай-ақ оны жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу жөніндегі жүйелі реформаларды жүргізумен негізделген болатын. Мәселен, әділет органдарының заң жобалау жұмысын жүргізу, заңнаманы жетілдіру саласындағы функцияларын бекітетін «Әділет органдары туралы» 2002 жылғы 18 наурыздағы Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабында 5) тармақша мынадай редакцияда жазылған: «5) құқықтық ақпараттандыруды, «Е-заңнама» ақпараттық жүйесін жүргізуді, құқықтық ақпараттың бірыңғай жүйесін жүргізуді қамтамасыз ету»¹⁴.

«Е-заңнама» жүйесінің белгіленген мақсатын негізге ала отырып, оларды іске асыру бойынша мынадай міндеттер айқындалды:

1. Актінің деңгейіне (заңнамалық, заңға тәуелді) қарамастан, оларға талдау (мониторинг) жүргізу үшін заңнаманы салалар (блоктар) бойынша бөлу. Бұл әрбір актіге басқа актілерден қол үзіп талдау жүргізуге бағдарланған қолданыстағы құқықтық мониторинг жүйесін жасауға мүмкіндік бермейтін заңнамаға кешенді талдау жүргізу мүмкіндігін қамтамасыз етеді;

2. Азаматтардың өтініштерін, мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерінен статистикалық және өзге де деректерді, сот практикасын, ғылыми әдебиетті, сараптамалық топтардың қорытындыларын (ұстанымдарын), анықтамалық және талдамалық ақпаратты, оның ішінде жаңалықтар агенттіктері мен әлеуметтік желілерден және т. б. қоса алғанда, бірақ олармен шектелмей, заңнаманың қалыптастырылған салалары (блоктары) айналасында ақпараттың цифрлық массивін («білім базасы») құру.

Осы ақпараттың шоғырлануы заң шығару бастамасы тәртібімен Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарына, Қазақстан Республикасының Үкіметіне, атап айтқанда орталық мемлекеттік органдарға құқық қолдану және сот практикасын ескере отырып, заңнамаға кешенді талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, бүгінгі күні сапалы талдау жүргізудің басты проблемалық мәселелерінің бірі қолда бар ақпараттың бытыраңқылығы және соның салдарынан оларды өз бетінше іздеу мен жинау үшін ресурстардың болмауы болып табылады.

3. Заңнаманың қалыптасқан салалары (блоктары) бойынша сараптамалық және ғылыми қоғамдастық өкілдерінен (тек заң бейінінен ғана емес, тиісті салалардағы ғалымдардан да), үкіметтік емес ұйымдар мен мемлекеттік органдардан онлайн-пікірталас алаңын құру. Көрсетілген өкілдер жүйеде авторизацияланатын (аккредиттелген) және онда олар үшін нұсқаулыққа (нұсқаулыққа) сәйкес жұмыс істейтін болады.

Жоғарыда көрсетілген алаң заңнамалық бастама субъектілеріне заңнамаға, оның құқық қолдану және сот практикасына жан-жақты талдау жүргізу үшін, оның ішінде ақпараттың қалыптастырылған ауқымын пайдалана отырып, мүмкіндік береді деп ойлаймыз. Бұдан басқа, бұл шаралар құқық қолданушылардың әртүрлі топтары тұрғысынан заңнама қажеттіліктеріне неғұрлым терең талдау жүргізуге мүмкіндік береді.

¹³ Министр РК планирует использовать робота // https://total.kz/ru/news/obshchestvo_sobitiya/minust_rk_planiрует_ispolzovat_robota_date_2018_09_21_12_36_34. қаралған күні: 20.03.2021ж.

¹⁴ ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2002. - № 6. - 67-б.; ҚР нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық - құқықтық жүйесі-adilet.zan/ kz / жүргізу күні: 30 наурыз 2021 ж.

Құрылған пікірталас алаңдары жұмысының қорытындысы заңнаманы, құқық қолдану және сот практикасын жетілдіру жөніндегі ұсынымдар болуға тиіс. Заңнаманы жетілдіру жөніндегі ұсынымдар осы рәсімді жүргізудің басымдығы туралы ақпаратты қамтуға тиіс.

Жоғарыда көрсетілген шаралар ұсынылған ұсынымдар бойынша заң жобалау жұмыстары жоспарларының (заң шығару жұмысының тұжырымдамалық жоспарларының) жобаларын дайындау процесі барысында Әділет министрлігімен, Премьер-Министр Кеңсесімен, Президент Әкімшілігімен және Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарымен тиісті әкімшілендіруді (түзетуді) жүзеге асыруға автоматты түрде мүмкіндік береді.

«Цифрлық кеңістікті қолдануға байланысты қатынастарды құқықтық реттеуді трансформациялаудың негізгі аспектісі Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасының жобасында айтылған, ол транзиттік-коммуникациялық әлеуетті арттыру және цифрлық ортаға деген сенімді арттыру, ақпараттық қауіпсіздік және дербес деректерді қорғау саласындағы заңнамада белгіленген талаптардың жаппай сақталуын қамтамасыз етуі тиіс»¹⁵.

Қорытынды. Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесін цифрландыруды ұйымдастырушылық және құқықтық қамтамасыз ету бойынша келесі шараларды белгілеу қажет деп санаймыз.

1. «Құқықтық актілер туралы» Заңға толықтырулар енгізу арқылы заңнамалық деңгейде нормативтік құқықтық актілердің жобаларын жария талқылау үшін ең аз және ең ұзақ мерзімді 10-нан 30 жұмыс күніне дейін

бекіту. Бұл ретте шұғыл немесе басым деп жарияланған заң жобалары бойынша жария талқылау мерзімдері күнтізбелік бес күнге дейін қысқартылады деп ескертілсін.

Дәстүрлі нысанда және онлайн-форматта жария талқылау мерзімдері бірыңғай деп белгіленсін.

2. Дәстүрлі БАҚ-та жариялау немесе НҚА жобаларын интернет-порталға орналастыру туралы барлық азаматтар уақтылы біле алмайтынын ескере отырып, «мүдделі тұлғаларды хабардар ету, оның ішінде ыңғайлы мобильді қосымшаны әзірлеу арқылы» тетіктерін пысықтау туралы құқықтық саясат тұжырымдамасы жобасының ережесі негізді болып көрінеді».

3. Қазақстан Республикасының норма шығару процесінің цифрлық трендтерін талдауды негізге ала отырып, құқықтық актілерді әзірлеуші органдар дайындайтын құқықтық актілердің сапасын жақсарту үшін Әділет министрлігінің, Премьер-Министр Кеңсесінің, Президент Әкімшілігінің сарапшылары мен Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының ұсынымдар енгізу және әкімшілендіруді (түзетуді) жүзеге асыру мүмкіндігімен нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу қозғалысының тікелей оларды әзірлеген кезден бастап қабылданғанға дейінгі электрондық жүйесін әзірлеу орынды деп пайымдаймыз.

Осылайша, норма шығару процесін цифрландыруды ұйымдастырушылық-құқықтық және ақпараттық-техникалық қамтамасыз ету жөніндегі бірқатар шараларды жүзеге асыру алда тұр, бұл сайып келгенде мемлекеттік органдардың заң жобалау қызметінің сапасын арттыруға, нормативтік құқықтық актілерді дайындау процесінде азаматтардың пікірлерін нақты есепке алуға, норма шығару процесін адамдардың қажеттіліктеріне бағдарлауға ықпал ететін болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. Послание Президента Республики Казахстан от 10 января 2018 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1800002018>. Дата обращения: 15 марта 2021 г.г.
2. Василевич Г.А. Цифровизация права как средство повышения его эффективности // Конституционное и муниципальное право. - 2019. - № 8. - С- 32-35.
3. Саурин А.А. Цифровизация как фактор трансформации права // Конституционное и муниципальное право. 2019. № 8. – С. 26–31.
4. Карцхия А.А. Цифровая трансформация права // Мониторинг правоприменения. - 2019. - № 1. - С. 25-29.

¹⁵ Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат Тұжырымдамасының жобасы <https://legalacts.egov.kz/npra/view?id=7553105#leave-npra-comment>

5. Кравец И.А. Информационный и цифровой конституционализм и конституционные общественные инициативы в условиях российского правового пространства // Конституционное и муниципальное право. - 2020. - № 9. - С.9-15.
6. Шахрай С.М. Цифровая конституция. Основные права и свободы личности в тотально информационном обществе // Вестник РАН. - 2018. - Т. 88. - № 12. - С. 1076–1077.
7. Невинский В.В. «Цифровые права» человека: сущность, система, значение // Конституционное и муниципальное право. - 2019. - № 10. - С. 26–32.
8. Кравец И.А. Информационный, цифровой конституционализм и цифровые конституционные права: методологические вопросы понимания и правового регулирования // Институт уполномоченных по правам человека в системе конституционных гарантий: сборник докладов. Москва: РГ–Пресс, 2019. - С. 107–111.
9. Пащенко Д.А. Новации правотворчества в условиях цифровизации общественных отношений // Государство и право. - 2019. - № 6. - С.102- 106.
10. Кравец И.А. Цифровой конституционализм и будущее информационного общества (в контексте глобализации и интеграционных процессов) //Право и государство. – 2020. - № 3-4. С.85-104.
11. Хабриева Т.Я. Право перед вызовами цифровой реальности // Журнал российского права. - 2018. - № 9. - С.5-16.
12. Самородов В.Ю. Цифровизация в современной культуре правотворчества: тренд на обновление и позитивная тенденция правовой жизни //Актуальные проблемы государства и права. - 2020. - Том 4. - № 14. - С.165-179.
13. Перепелица Е.В. Правотворческая политика в цифровом контенте //Проблемы и вызовы цифрового общества: тенденции развития правового регулирования цифровых трансформаций. Сб. науч. трудов по материалам I Международной научно-практической конференции. Под редакцией Н.Н. Ковалевой. – Саратов: Издательство: Саратовская государственная юридическая академия, 2019. – С.50-53.
14. Шаршун В.А. Цифровизация нормотворчества: опыт Республики Беларусь //Проблемы и вызовы цифрового общества: тенденции развития правового регулирования цифровых трансформаций. Сб. науч. трудов по материалам I Международной научно-практической конференции. Под редакцией Н.Н. Ковалевой. – Саратов: Издательство: Саратовская государственная юридическая академия, 2019. - С.17-21 .
15. Липень С.В. Информационные технологии в правотворческой деятельности // Lex Russica. - 2019. - № 8. - С.111- 120.

REFERENCES

1. Novye vozmozhnosti razvitiya v usloviyah chetvertoj promyshlennoj revolyucii. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 10 yanvarya 2018 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1800002018>. Data obrashcheniya: 15 marta 2021 g.g.
2. Vasilevich G.A. Cifrovizaciya prava kak sredstvo povysheniya ego effektivnosti // Konstitucionnoe i municipal'noe pravo. - 2019. - № 8. - S- 32-35.
3. Saurin A.A. Cifrovizaciya kak faktor transformacii prava // Konstitucionnoe i municipal'noe pravo. 2019. № 8. – S. 26–31.
4. Karckhiya A.A. Cifrovaya transformaciya prava // Monitoring pravoprimeneniya. - 2019. - № 1. - S. 25-29.
5. Kravec I.A. Informacionnyj i cifrovij konstitucionalizm i konstitucionnye obshchestvennye iniciativy v usloviyah rossijskogo pravovogo prostranstva // Konstitucionnoe i municipal'noe pravo. - 2020. - № 9.- S.9-15.
6. SHahraj S.M. Cifrovaya konstituciya. Osnovnye prava i svobody lichnosti v total'no informacionnom obshchestve // Vestnik RAN. - 2018. - Т. 88. - № 12. - S. 1076–1077.
7. Nevinskij V.V. «Cifrovye prava» cheloveka: sushchnost', sistema, znachenie // Konstitucionnoe i municipal'noe pravo. - 2019. - № 10. - S. 26–32.
8. Kravec I.A. Informacionnyj, cifrovij konstitucionalizm i cifrovye konstitucionnye prava: metodologicheskie voprosy ponimaniya i pravovogo regulirovaniya // Institut upolnomochennyh

po pravam cheloveka v sisteme konstitucionnyh garantij: sbornik dokladov. Moskva: RG– Press, 2019. – S. 107–111.

9. Pashencev D.A. *Novacii pravotvorchestva v usloviyah cifrovizacii obshchestvennyh otnoshenij // Gosudarstvo i pravo. - 2019. - № 6. - S.102- 106.*

10. Kravec I.A. *Cifrovoj konstitucionalizm i budushchee informacionnogo obshchestva (v kontekste globalizacii i integracionnyh processov) //Pravo i gosudarstvo. – 2020. - № 3-4. S.85-104*

11. Habrieva T.YA. *Pravo pered vyzovami cifrovoj real'nosti // ZHurnal rossijskogo prava. - 2018. - № 9. - S.5-16.*

12. Samorodov V.YU. *Cifrovizaciya v sovremennoj kul'ture pravotvorchestva: trend na obnovenie i pozitivnaya tendenciya pravovoj zhizni //Aktual'nye problemy gosudarstva i prava. - 2020. - Tom 4. - № 14. - S.165-179.*

13. Perepelica E.V. *Pravotvorcheskaya politika v cifrovom kontente //Problemy i vyzovy cifrovogo obshchestva: tendencii razvitiya pravovogo regulirovaniya cifrovych transformacij. Sb. nauch. trudov po materialam I Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Pod redakciej N.N. Kovalevoj. – Saratov: Izdatel'stvo: Saratovskaya gosudarstvennaya yuridicheskaya akademiya, 2019. – S.50-53.*

14. V.A. SHarshun. *Cifrovizaciya normotvorchestva: opyt Respubliki Belarus' //Problemy i vyzovy cifrovogo obshchestva: tendencii razvitiya pravovogo regulirovaniya cifrovych transformacij. Sb. nauch. trudov po materialam I Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Pod redakciej N.N. Kovalevoj. – Saratov: Izdatel'stvo: Saratovskaya gosudarstvennaya yuridicheskaya akademiya, 2019. - S.17-21.*

15. Lipen' S.V. *Informacionnye tekhnologii v pravotvorcheskoj deyatel'nosti // Lex Russica. - 2019. - № 8. - S.111- 120.*

